УДК 391

О.Ю. Бердникова

ТАТАРСТАНДА ЗАМАНЧА МОДА ЮНӘЛЕШЕ БУЛГАН КИЕЗ ҺӘМ ЕФӘК КОСТЮМНАР

В данной статье анализируются костюмные комплексы из войлока и шелка, созданные в рамках дизайнерского проекта, реализованного в Казани 2021 г. силами мастеров «Киез НУР», региональной общественной организации развития ремесла войлоковаляния в Татарстане. Основой для художественного решения послужили образы, характерные для национальной культуры татар.

Ключевые слова: искусство костюма, войлоковаляние, этнический стиль, декоративная система, татары.

This article analyzes costume complexes made of felt and silk created within the framework of a specific design project implemented in Kazan in 2021 by the masters of «Kiez NUR», a regional public organization for the development of the craft of felting in Tatarstan. The basis for the artistic solution was the images characteristic of the national culture of the Tatars.

Keywords: costume art, felting, ethnic style, decorative system, tatars.

Хәзерге заман костюм сәнгатен кешенең тышкы кыяфәтенең образлы чагылышы дип тә, кешенең нинди этноска каравын XXI гасырның модалы тенденцияләренә туры килгән чаралар ярдәмендә визуальләштерү дип тә билгеләргә мөмкин.

Костюм үсеше проблемалары белән П.Г. Богатырев (1971), Ф.Х. Вәлиев (1984), А.Б. Гофман (1994), В.В. Ермилова (2001), Н.М. Калашникова (2002), О.Б. Ванштейн (2005), А.А. Васильев (2011), М.А. Коськов (2011), О.В. Пудакова (2016) Н.В. Герасимова (2019), Н.Ю. Митрофанова (2020) һ.б. кебек сәнгать белгечләре һәм культурологлар шөгыльләнгән. Хәзерге заман костюм сәнгате өлкәсендәге тикшеренүләрнең актуальлеге җәмгыятьтә рухи ориентирларның үзгәрүе белән бәйле. Алар маркетинг хезмәтендәге икътисади үзгәртеп корулар һәм гамәлләр белән бәйле, максатчан төстә ниндидер этнографик төркем вәкиле буларак түгел, ә «арт-проект» буларак, шәхес формалаштыруга юнәлдерелгән [Демшина, с. 59]. Әлеге процесслар милли үзидентификацияне юкка чыгара. Бу тамгаларның тулысынча югалуына юл куймас өчен, төрле этник элементларга ия костюм комплекслары булдырырга кирәк [Султанова, с. 542]. Хәзерге галимнәр билгеләп үткәнчә, костюм предметларының төп нигезен эшләнү материалы тәшкил итә [Романовская, с. 38]. Бүген югары мода дөньясында киезнең көннән-көн популярлаша баруын билгеләп үтәргә кирәк.

Төрки дөньяда йөзләрчә еллар буена киезнең традицион кием җитештерүдә кулланылуын исәпкә алып, «Киез НУР» киез басу һөнәрен үстерү буенча төбәк иҗтимагый оешмасы әгъзалары 2021 елда

костюмнар коллекциясен булдыруда катнашырга карар кылдылар. Проектның инициаторы – «Э-моция» үзешчән театр студиясе (сәнгать җитәкчесе Н.Н. Суркина, костюмнар буенча рәссам М.В. Родионова) чыгыш ясады. Ел дәвамында оста О.В. Смирнова, М.В. Родионова эскизлары буенча, «Иске Казан әкиятләре» дип исемләнгән коллекциягә кергән 15 костюм комплексын эшләде.

Киездән, ефәк, вискоза һәм фатиннан юеш басу техникасын кулланып җитештерелгән эшләнмәләр экологик яктан югары сыйфатлы, чөнки аларның нигезен табигый тукымалар һәм сарык йоны тәшкил итә. Костюм комплекслары төрледән-төрле формадагы бизәкләп эшләнгән дизайн әсәрләре булып тора, чөнки татар халкы традицион киемнәргә чигеп бизәк төшерергә яраткан [Шкляева, с. 128]. Ир-ат костюмнары джемпер тибындагы өске кием һәм ыштан компонентларыннан тора. Хатын-кызлар киеменең нигезен күлмәкләр яки топ һәм чалбарлар тәшкил итә. Барлык баш киемнәренең формалары ир-ат кәләпүшен яки асылмалы чуклар белән бизәлгән кызлар такыясын (тайканы) хәтерләтә. Күрсәтелгән үзенчәлекләр аларга, күлмәк итәге буйлап баручы бөрмәләр белән берләттән, татар стилен тудырырга мөмкинлек бирә. Күпчелек эшләнмәләрнең кайма читләрендә лалә чәчәкләре рәвешендәге декоратив бизәк (вставка) бар. Алар бизәкне тәгәрәтеп кертү (приваливание) техникасында әзерләнә: бизәү өчен келәмнең төп фонына буялган йон кушыла. Җиде костюм җылы терракота гаммасында, сигезе – салкын ультрамарин төсендә. Аларның беренчесе тормыш, җылылык һәм яктылык энергиясен символлаштыра, икенчесе тереклек бирүче дымны да, хәтерсез калдыручы суны да гәүдәләндерә. Якты-ачык төсләрдән караңгыга күчә барган сузылмалар җемелдәү эффекты тудыра. Костюмнар комплексының мондый капма-каршы колористик чишелеше дуалистик фикерләүне, тормышның каршылыклы күренешләре чагылыш тапкан дөньяга карашларны чагылдыра.

Аяк киеме колористикасы буенча костюмның гомуми ансамбле белән чиратлаша һәм аңа аерым бер театральлек һәм әкияти төс бирә. Иң элек йонны чылатып тәгәрәтәләр, махсус агач калыпларда борынын өскә каратып бөгеп тиешле формага китерәләр. Мондый башмакларны «пуленалар» дип атыйлар. Алар XII–XIII гасырлардагы тәре походлары вакытында Көнчыгыштан китерелгәннән соң, Урта гасырлар Европасында популярлашып китәләр. Киләсе гасырда бу аяк киеме бик тар һәм сузылган рәвешкә китерелә.

Ир-ат костюмнары арасында берсенең прообразы булып Казанның танылган символы – Көнчыгыш әкиятләрендәге утлы аждаһаларның «туганы» – канатлы елан Зилант хезмәт иткән. Озын һәм иркен җиңле киемнең кызгылт-сары төстәге өске өлешендәге молния аркада урнашкан. Баш киеме аждаһаның борынын имитацияли, киң алынма яка елан кабыгын хәтерләтә. Җыерчыкланып беткән канатлар һәм койрык рәвешендәге бөркәнчек киемне бербөтен итә.

Икенче комплекс батыр образын тудыра. Аның җилкәләре җиңнәрнең төрледән-төрле (өске өлешендәге бантны хәтерләткән,

шулай ук буеннан буена сузылган аркылы) бөрмәләр исәбенә тагын да киңрәк булып күренә. Киемдәге төрки декоратив сәнгать өчен хас чәчәк-үсемлек бизәкләре геройның милли үзенчәлеген ассызыклый. Костюм комплексының этник стиле үзенчәлекләре киң ыштан белән дә тулыландырыла.

Ирекле формаларга бай чираттагы костюм юлбасар образын тудыра. Җиңнәр киңрәк итеп эшләнгән, бу аларны декоратив тыгыз бөрмәләр белән бизәргә мөмкинлек бирә. Туры силуэтлы чалбарның балаклары җыелып, йомшак итек эченә тыгып куелган.

Хатын-кыз киемнәренең берсе хан кызы образын күз алдына китереп бастыра, ул зур аскы кисемле күлмәктән һәм Урта гасырлар стилендәге ачык фатин шлейфтан тора. Материалның фактуралылыгы нәфис зөбәрҗәт төсеннән тирән ультрамарин тоннарга күчә бару белән баетыла. Озын җиңнең өске өлеше фонарик формасында.

«Чулпан» – зөбәрҗәт-зәңгәр төстәге күлмәк – костюмның милли элементларын стильләштерү белән игътибарны җәлеп итә. Ул гадәттәгедән озынрак итеп эшләнгән изү, шулай ук тездән башланган бала итәкнең киң каймасында урнашкан ефәктән эшләнгән чәчәкле бизәкләрдән тора. Аның аскы каймасындагы йомшак бөрмәләре караңгы зәңгәр-шәмәхә төстәге дулкынсыман сызык барлыкка китерә. Күлмәкнең җиңел фатин җиңнәре тыгыз киез янәшәсендә аеруча нәфис булып күренә.

Тагын бер костюм һәр халыкның мәдәниятендә беренчел дәрәҗә әһәмияткә ия булган кояшны гәүдәләндерә. Әлеге образ кызгылт сарыдан башлап чия кызылга кадәр төсләр гаммасы һәм диск рәвешендәге күкрәк бизәге кебек тәэсирле чаралар ярдәмендә барлыкка килә. Бу дисктан киез һәм фатиннан эшләнгән нурлар тарала. Һәр нур лалә чәчәге рәвешендәге күләмле декор белән тәмамлана. Бармак очларыннан түбәнрәк төшеп торган воланлы җиңнәр аеруча күзгә ташлана, ә аларның астыннан үтә күренмәле фатин бөрмәләр күренеп тора.

Коллекциядәге әкияти пәри кызы костюмы да үзенчәлекле. Эшләнмәнең чит-читләре ефәктән ясалган чәчәкләр белән бизәлгән, аларның күбесе арка ягында урнашкан. Кыек итәк очының кабарынкы булуын ассызыклагандай, җиңел бөрмәләре белән озын шлейф сузыла, ул җиде кат фатин белән ныгытылган. Киездән эшләнгән костюмның үтә күренмәле җиңле туника формасындагы өске өлеше диагональ каймалар белән төгәлләнә.

«Яугир хатын» костюмы ике өлештән тора. Өсте – ике катлы җилкә канатлары (кыска – киез һәм үтә күренмәле озын) белән бизәлгән җиңле топ. Икенчесе итәк-чалбар рәвешендә стильләштерелгән, аның иң аскы өлеше генә җыелган, бу исә аңа грушасыман форма бирергә ярдәм итә. Эшләнмәгә чәчәк-үсемлек бизәкләре төшерелгән.

Ә менә фатин җиңле һәм А хәрефе рәвешендәге «Миләүшә» күлмәге ефәктән «коелган» оча торган ат образы белән бизәлгән. Ат төрки халыкларның тормышы белән нык бәйләнгән һәм әкиятләрдә

тугры һәм игелекле дус итеп тасвирланган. Төрки мәдәнияттә ул хәрәкәтнең үзен символлаштырган, кайчакта хәтта Тәңренең гәүдәләнеше булган.

«Илнур» һәм «Алинә» костюмнары бердәмлекне һәм үзара бәйләнешләрне символлаштыра. Төсләрнең кулланылышы да шул максатка буйсындырылган. Әйтик, җылы тоннардагы хатын-кызлар киеме зәңгәр муенса белән белән тулыландырыла, ә ирләрнеке – киемнең кызгылт сары төстәге өске өлеше белән. Туры фасонлы чия кызыл төстәге «Алинә» күлмәгенең өске өлеше күләмле, терсәктән алып беләзеккә кадәресе – тар. Биек яка муен сызыгын ассызыклый. Эшләнмәнең түбәнге өлешен катлы-катлы йон һәм фатин воланнар бизи. «Илнур» костюмы вискоза белән бизәлгән сыланып торган пуловердан гыйбарәт, ул ачык төсләрдән башланып, зәп-зәңгәр-шәмәхә төсләргә керүче киң ыштан белән контраст тудыра.

Шулай итеп, «Киез НУР» осталары үзенең «Иске Казан әкиятләре» дигән исеменә бик тә туры килә торган үзенчәлекле һәм игътибарга лаек коллекция булдыруга ирештеләр, костюм сәнгатен үстерүгә үзләреннән лаеклы өлеш керттеләр. Ул, башка тарихи чорлардан аермалы буларак, хәзерге заман кешесенең дөньяга карашын ачучы субъектив-шәхси юнәлешкә нигезләнә. Костюм, бүгенге көннең мөһим символик системасы элементы буларак, яшьләрнең дөньяны кабул итүенә йогынты ясый.

«Иске Казан әкиятләре» костюмнар коллекциясе тышкы кыяфәтне хәзерге этник стильдә бизәүнең үзенчәлекле чишелешенә кызыксыну уятырга тиеш. Костюм сәнгате хәзерге вакытта XXI гасыр кешесе өчен иң тәэсирле сәнгати иҗат төренең берсенә әверелә бара. Ул аның үз-үзен нинди итеп күрүен һәм эстетик өстенлекләрен чагылдырырга мөмкинлек бирә.

Әдәбият

Богатырев П.Г. Вопросы теории народного искусства. М.: Искусство, 1971. 511 с.

Валеев Ф.Х. Народное декоративное искусство Татарстана. Казань: Татар. кн. изд-во, 1984. 171 с.

Валеева-Сулейманова Г.Ф. Декоративное искусства Татарстана, 1920-е – нач. 1990-х гг. Казань: Фэн, 1995 г. 188 с.: ил.

Ванштейн О.Б. Денди: мода, литература, стиль жизни. М.: НЛО, 2005. 640 с.

Васильев А.А. Судьбы моды. М.: Альпина, 2011. 464 с.

Герасимова Н.В. Национальные традиции в современном костюме татар Иркутской области // Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии: Матер. XXII Междунар. науч. конф. СПб., 2019. С. 75–78.

Гофман А.Б. Мода и люди: новая теория моды и модного поведения. М.: Наука, 1994. 233 с.

Демшина А.Ю. Мода в контексте визуальной культуры: вторая половина XX – начала XXI в. СПб.: Астерион, 2009. 106 с.

Ермилова В.В., Ермилова Д.Ю. Моделирование и художественное оформление одежды. М.: Академия, 2001. 184 с.

Калашникова Н.М. Народный костюм (семиотические функции). М.: Сварог и Ко, 2002. 376 с.

Килошенко М.И. Психология Моды. М.: Оникс, 2006. 320 с.

Коськов М.А., Мазулевская Ю.Е. Костюм. Основы теории. СПб.: ЛГУ им. Пушкина, 2011. 224 с.

Липская В.М. Функциональность костюма как транслятора социальных ценностей // Обсерватория культуры. Научно-теоретический журнал, № 1. М., 2012. С. 92–97.

Митрофанова Н.Ю. Основные аспекты Эко реабелитации текстиля в современном мире // Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии. Материалы XXIII Междунар. науч. конф / под ред. Н.М. Калашниковой. СПб.: ФГБОУВО «СПбГУПТД», 2020. С. 204–208.

Пудакова О.В. Костюм – хранитель ценностей этноса // Искусство в школе. М., 2016. № 2. С. 30–32.

Романовская Ж.Б. История костюма и тендерные сюжеты моды. СПб.: Алетейя, 2010. 442 с.

Султанова Р.Р. Интерпретация народного татарского костюма в современном проектировании (в соавторстве с О. Пудаковой) // Искусство и художественное образование в контексте межкультурного взаимодействия: Материалы Международной научно-практической конференции «Искусство и художественное образование в контексте межкультурного взаимодействия» (Казань, 6–7 декабря 2012 г.). Казань: Отечество, 2013. С. 541–544.

Шкляева Л.М. Стилевые особенности вышивки в декоре татарского народного костюма (по материалам экспедиций ИЯЛИ им. Г. Ибрагимова АН РТ в 2012–2018 гг.) // Материалы XXIII Международной конференции »Мода и дизайн: исторический опыт – новые технологии» (РЭМ. Санкт-Петербург, 27–29 мая 2021). СПБ: СПбГУПТД, 2021. С. 127–130

Бердникова Ольга Юрьевна,
сәнгать фәннәре кандидаты, ТР ФА Г. Ибраһимов исемендәге Тел, әдәбият һәм сәнгать институтының тасвирый һәм декоратив-гамәли сәнгать бүлеге аспиранты